

OSMANLI TAŞRA YÖNETİMİ VE 16. YÜZYILDA MARAŞ KAZÂSİ YÖNETİCİLERİ

Alaaddin AKÖZ * - İbrahim SOLAK **

OTTOMAN ADMINISTRATION OF PROVINCES AND ADMINISTRATORS OF MARAŞ IN 16TH CENTURY

ABSTRACT

Ottoman Empire had given a great importance to the administration of the provinces, so that two important administrator had been sent to these provinces like beylerbeyi-sanjakkbeyi and kadı. As for the entourage of these administrator, it had assigned persons as a hepler, like subaşı, şehir kethüdası, dizdar, alaybeyi and çeribaşı. During the 16th century, it has seen that; 39 beylerbeyi, 3 sanjakkbeyi, 8 kadı, 13 alaybeyi, 14 çeribaşı, 2 subaşı and 1 dizdar was present as an administrator in Maraş district.

Keywords: *Beylerbeyi, Sanjakkbeyi, Kadı, Alaybeyi, Çeribaşı, Maraş*

Giriş

Osmanlı devlet yönetiminin niteliğini, merkezi hükümet ile taşra ilişkisini anlamak için, şehrin yönetim birimlerinin yapısını bilmek gerekir. Osmanlı Sultanları bir bölgeye iki yönetici göndermişlerdir; Yürütmenin temsilcisi bey (beylerbeyi-sancakbeyi) ve yargının temsilcisi kadı, birbirine muhtaç ve birbirini tamamlayan iki kurum¹. Yerel yönetimin² başı olan idarecilerin yanlarına yardımcı olarak subaşı, şehir kethüdâsı, dizdar, miralay, çeribaşı (serasker) gibi farklı görevler icra eden alt

---

* Yard.Doç.Dr., S.Ü.Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

** Dr., S.Ü.Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

¹ Yaşar Yücel, "Osmanlı İmparatorluğunda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dair Genel Gözlemler", *Bellekten XXXVIII/152*, Ankara 1974, s.665.

² Osmanlı taşra idaresinde yerel yöneticilerin konumu ile ilgili bakınız; Y. Yücel, "XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı İdarî Yapısında Taşra Ümerasının Yerine Dair Düşünceler", *Bellekten XLI/163*, Ankara 1977, s.495-506; Zekâi Mete, "Osmanlı Taşrasında Bürokratik Muâmelât: Sancakbeyi Belge ve Defterleri" *Osmanlı Araştırmaları*, S.XIX, İstanbul 1999, s.181-221.

yöneticiler diyebileceğimiz insanlar da atanmıştır. Bu çalışmada Maraş ve çevresinde 16. yüzyıl içerisinde görev yapan idareci zümreyi tespit etmeye çalışacağız.

A- Beylerbeyi

Osmanlı Devletinde temel idârî birim sancaktır, sancaklardan beylerbeylik ya da eyalet³ denilen büyük idârî birimler oluşmuştur. Eyaletlerde padişahın mutlak otoritesini temsil eden en yüksek yönetici beylerbeyidir⁴.

Beylerbeyi'ne kaynaklarda *mîr-i mirân*, *emîrû'l-ümerâ* ve *vali* de denilmektedir⁵. Eyaletin her sancağına ayrı ayrı sancakbeyleri atanırken *paşa sancağı* diye adlandırılan sancağın yönetimi de beylerbeyine bırakılmıştır. Beylerbeyi, yönetimi kendisine bırakılan paşa sancağında oturmaktadır⁶. Osmanlı'nın kuruluş döneminde genelde Türk kökenli komutanlar bu göreve atanırlarken, Fatih'ten sonra devşirme kökenli olup, kul sistemi içerisinde yetişerek, liyakatları ve bağlılıkları daha önceki görevlerinde denenmiş olanlar atanır olmuştur⁷.

Beylerbeyi maiyeti altındaki görevlilerle birlikte *beylerbeyi divanı* ile eyaleti yönetmektedir. Beylerbeyi divanında timar defterdârı, defter kethüdâsı, hazine defterdârı, beylerbeyi kethüdâsı, tezkireci, çavuşlar, ruznâmecî ve katipler bulunmaktadır⁸. Beylerbeyi divanı askerî hususlarla ilgili meseleleri halletmek, bölgesinde güvenliği sağlamak, padişahın emirlerine ve kanunlarına karşı gelenleri takip etmek ve yönetimi altındaki timarları merkezi hükümetin verdiği yetki çerçevesinde tevcih etmek gibi işleri yürütmektedir⁹.

Maraş ve çevresi Osmanlı Devleti'ne bağlandıktan sonra müstakil bir eyalet kurulmadan önce 1522 yılında Rum Eyaleti'ne ilhak edilir¹⁰. Kısa bir süre Rum Eyaleti'ne bağlanan Maraş ve Elbistan bir süre sonra, Rum Eyaleti'nden ayrılarak Karaman Eyaleti'ne bağlanır¹¹. Maraş 1523 yılından 1531 yılına kadar Karaman

³ *Osmanlılarda en büyük idârî birim*, Halil İnalçık, "Eyalet", *DİA*, C.11, İstanbul 1995, s.548.

⁴ İ.Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.2, Ankara 1994, s.581; H. İnalçık, *The Ottoman Empire The Classical Age 1300-1600*, London 1997, s.104.

⁵ Mehmet İpşirli, "Beylerbeyi", *DİA*, C.6, İstanbul 1992, s.69; V.L. Menage, "Beglerbegi", *EI*, C.1, London 1991, s.1159; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı*, C.II, s.581; Tuncer Baykara, *Anadolu'nun Tarihi Coğrafyasına Giriş I Anadolu'nun İdarî Taksimatı*, Ankara 1988, s.35.

⁶ Yücel, "Desantralizasyon" s.665; Özer Ergenç, *XVI. Yüzyılda Ankara ve Konya*, Ankara 1995, s.65; İlhan Şahin, "XV ve XVI. Yüzyıllarda Osmanlı Taşra Teşkilatının Özellikleri", *XV ve XVI. Asırları Türk Asrı Yapan Değerler (Tebliğler)*, İstanbul 1997, s.241.

⁷ İpşirli, "Klasik Dönem Osmanlı Devlet Teşkilatı" *Osmanlı Devleti Tarihi I* (Editör:Ekmeleddin İhsanoğlu), İstanbul 1999, s.227; Ergenç, *Ankara-Konya*, s.65.

⁸ İpşirli, "Beylerbeyi", s.72; Uzunçarşılı, *Osmanlı II*, s.582; Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", *DGBİT*, C.12, İstanbul 1989, s.368; Şahin, "Taşra Teşkilatı" s.242.

⁹ İnalçık, "Eyalet", s.550; İpşirli, "Beylerbeyi", s.71; Halaçoğlu, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", s.368.

¹⁰ Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi, nr.1969, vr.120b-121a.

¹¹ "Liva-i Maraş ve Elbistan sene 929 Cemaziyel ahirininin 23. Günü Rum'dan ifraz olunub Karaman'a ilhak olundu ve bugünde Karaman'a Kayseri tabt tayin olunub beylerbeyi onda oturmak emr olundu." Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi nr.1969, vr.120b-121a; "Ve halîya Karaman Beylerbeyliğine ilhak olunan Zülkadriyelü taifesî",

Eyaleti'ne bağlı kalır¹². 1531 yılına kadar kaynaklarda Maraş veya Dulkadir beylerbeyine rastlanmazken 1531 yılından itibaren Dulkadir beylerbeyinin isminin bazı kayıtlarda geçtiği görülmektedir¹³. Bu bilgiler ışığında Dulkadir Beylerbeyliğinin 1531 yılından sonra kurulduğu görülmektedir¹⁴.

Maraş'ta Dulkadirli Eyaleti kurulduktan sonra tespit edebildiğimiz beylerbeyiler şunlardır. Dulkadirli Eyaleti'ne ilk defa beylerbeyi olarak atanan Süleyman Bey'dir, H.937/M.1531¹⁵. Daha sonraları atanan beylerbeyiler, Ahmet Paşa H.939/M.1533¹⁶, Mehmet Paşa 1535¹⁷, Rüstem Paşa 1536¹⁸. Rüstem Paşa'nın Karaman Beylerbeyliğine atanmasından sonra yerine İlyas Paşa Dulkadir beylerbeyi olarak atanmıştır¹⁹. Muhammed Paşa H.946/M.1539²⁰, Ali Paşa H.947-949/M.1540-1542²¹, Muhammed Paşa H.951/M.1544²², Saadettin Paşa H.954/M.1547²³, Mustafa Paşa²⁴, Mehmet Paşa H.955/M.1548²⁵, Cafer Paşa

Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi nr.1970, vr.51b; M. Akif Erdoğan, *Osmanlı Yönetiminde Beyşebir Sancağı (1522-1584)*, s.22.

¹² H.934-M.1527 tarihli tımar defterinde Maraş ve civarında Karaman Beylerbeyinin hassı ve hisseleri bulunmaktadır, BA TD 142 s. 56,147; Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi nr.1969 vr.120b-121a; Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi nr.1970, vr.51b-55b; İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyaletle 1550-1650 Arasında Osmanlı Umerası ve İl İdaresi*, İstanbul 1978, s.128.

¹³ Atıf Efendi Kütüphanesi nr.1734, vr.202b-203a; İsmail Altınöz, Bostan'ın Süleymanname'sine atfen, (vr.127a) "Ol esnada rây-i â'lem arây-ı padişâhî şöyle iktizâ eyledi ki, Zülkadriye vilayetine müstakel beğlerbeğî nash olunub ol diyârın riyâz-ı ahvâlî bâr-ı taarruzı fitneden hâli olub zâllî himayetde olalar. Avâtıf-ı alîyye mucibince ol vâkı Trablus sancağı beğî Süleyman Paşa zikrolan diyara beğlerbeğî olub ve mablul olan sancaklar dahi lâyük-ı devlet olanlara ihsân ve kerâmet olundu", *Dulkadir Beylerbeyliğinin Teşekkülü ve Gelişmesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995, s.50, dn.105; Veliyüddin Efendi nr.1970 de bulunan kanunnâmeden ilk beylerbeyi Süleyman beyin bu görevde fazla kalmadığı anlaşılmaktadır; 14 Ramazan 939 senesinde Zülkadriye Beylerbeyine, eyalet içindeki sipahilere tımar tevcihi ile ilgili gönderilen fermanında, beylerbeyinin Ahmet Paşa olduğunu görüyoruz. Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi nr.1970, vr.55b-56b; BA TD 402'nin 414. sahifesinde sonradan düşüldüğü yazı şeklinden anlaşılın H.938/M.1531 tarihli kayıttta; Dulkadirli Türkmenlerinin çıkaracakları çeri sayısından bahsedilirken burada da Dulkadirli beylerbeyi zikrediliyor ama bu beylerbeyinin kim olduğunu ilgili yer çürük olduğu için çıkaramıyoruz.

¹⁴ Bu konuyla ilgili daha geniş bilgi için bakınız: İbrahim Solak, XVI. Asırda Maraş Kazâsı, (Yayınlanmamış Doktora Tezi) S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2002, s.11-12.

¹⁵ Süleyman Bey Trablus sancakbeyi iken buraya atanmıştır, Altınöz, *Dulkadir*, s.52.

¹⁶ Bayezid Devlet Kütüphanesi, Nadir Eserler Kısmı, Veliyüddin Efendi nr.1970, vr.55b; Ahmet Bey Avlonya sancak beyliğinden atanmıştır, Altınöz, *Dulkadir*, s.52.

¹⁷ Mehmet Paşa Halep sancak beyliğinden gelmedir, Tayyib Gökbilgin, "Süleyman P", *İA*, C.10, İstanbul 1993, s.121; Altınöz, *Dulkadir*, s.52.

¹⁸ Gökbilgin, "Süleyman P", s.121.

¹⁹ Gökbilgin, "Süleyman P", s.121.

²⁰ İstanbul Belediye Kütüphanesi Muallim Cevdet Kataloğu (=MC) 05/40.04, v.11.

²¹ MC 05/40.04, v.11-12.

²² MC 05/40.04, v.10.

²³ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Kamil Kepeci Kataloğu (=KK) Ruus 208, s.156.

H.959/ M.1551²⁶, Hızır Paşa H.960/M.1552²⁷, İskender Paşa H.961/M.1554²⁸, Haydar Paşa H.961/ M.1554²⁹, Rüstem Paşa H.963/M.1555³⁰, Ali Paşa H.968/M.1560³¹, İskender Paşa H.969/M.1561³², Ahmet Paşa H.972/M.1564³³, Hasan Paşa H.974/M.1566³⁴, Abdurrahman Bey H.978/M.1570³⁵, Mehmet Paşa H.980/M.1572³⁶, Ahmet Paşa H.980/M.1572³⁷, Mustafa Paşa H.981/M.1573³⁸, Mehmet Paşa H.981/M.1574³⁹, Derviş Bey H.985/M.1577⁴⁰, Gazanfer Paşa H.985/M.1577⁴¹, Mustafa Paşa H.987/ M.1579⁴², Ahmet Paşa H.989/M.1581⁴³,

²⁴ Eski Zülkadriye beylerbeyliği yapmış ve 3 S 956 tarihinde Trabzon sancağına atanmıştır, Feridun Emecen- İlhan Şahin, “Osmanlı Taşra Teşkilatının Kaynaklarından 957-958 (1550-1551) Tarihli Sancak Tevcih Defteri ” *Belgeler* XIX/23, 1998, Ankara 1999, s.114.

²⁵ KK Ruus 209, s.40; Mehmet Paşa İskenderiye beyliğinden atanmış olup üç yıl Maraş'ta beylerbeylik yaptıktan sonra 29 B 958 tarihinde Sivas sancağına atanmıştır. Emecen- Şahin, “Sancak Tevcih ” s.76,111.

²⁶ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Mühimme Defteri (=MD) 1A, s.331, Cafer Paşanın bu göreve ne zaman geldiği ve ne kadar bu görevde kaldığı hakkında bilgiye sahip değiliz.

²⁷ Hızır Paşa sâbık Maraş beylerbeyi olarak zikredilmektedir, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Ali Emiri Tasnifi I. Süleyman sıra no.122.

²⁸ Kapıcıbaşı İskender Paşa H.25 L 961/ M. 9 Eylül 1554 tarihinde atanmıştır, MD 1, 43/201.

²⁹ Haydar Paşanın ne zaman beylerbeyi olduğunu bilmemekle beraber mazul, sâbık Dulkadirli Beylerbeyi olarak zikredilmektedir, MD 1, 64/334,68/363; MD 2, 25/218.

³⁰ MD 2, 68/620,69/625; MD 4, 82/841.

³¹ MD 3, 564/1649; MD 4, 16/143; Peçevi I, s.423.

³² İskender Paşa eski Mısır Beylerbeyi iken buraya H.14 Ra 969/ M.11 Kasım 1561 tarihinde atanmıştır ve yaklaşık üç yıl bu görevde kalmıştır, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Ruznamçe Defteri (=Ruznamçe) nr.14 s.862.

³³ Ahmet Paşanın ne zaman atandığı ve ne kadar görev yaptığı hakkında bilgiye sahip değiliz, sâbık beylerbeyi olarak zikredilmektedir, MD 6, 477/1034; MD 8, 92/1021; Ruznamçe nr.22, s. 9.cüz.

³⁴ Hasan Paşa ile ilgili bilgimiz sadece beylerbeyi olduğuna dairdir, Ruznamçe nr.22, s. 9.cüz.

³⁵ MD 12,383/622; Abdurrahman Bey Maraş'tan önce Mısır Defterdarlığı ve Bursa Beylerbeyliği yapmıştır. Mehmet Süreyya, *Sicill-i Osmânî*, İstanbul 1308, c.3, s.312.

³⁶ Ruznamçe nr.38 s.498; MD 15, 251/2113; KK 305 Divan-ı hümayun tahvil kalemi s.34 - evahiri C sene 979; *Peçevi Tarihi* I, Ankara 1999, s.424; Mehmet Paşa Maraş'tan önce Musul Beylerbeyliği yapmıştır. M.Süreyya, *Sicil*, c.4, s.121.

³⁷ Ruznamçe nr.38 s.692; MD 25, 244/2248,252/2324; MD 37, s.162; MD 69, 247/488.

³⁸ Mustafa Paşa Nişancılıktan buraya H.3 N 981/ M.12 Aralık 1573 tarihinde atanmıştır, MD 25, 16/143, s.652; MD 8, 96/1065; MD 15, 92/805; Ruznamçe nr.33.

³⁹ Dulkadriye Beylerbeyliği Nişancı Mehmed Bey'e buyruldu, H.14 L 981/M.2 Şubat 1574, MD 25, 16/143,51/521; MD 24, 203/537; Ruznamçe nr.39 s.2.cüz; KK Ruus 262, s.46.

⁴⁰ Derviş Bey daha önce Şam Beylerbeyliği yapmıştır H.8 R 985/M.6 Haziran 1577 yılında Dulkadirli Beylerbeyliğine atanmıştır, MD 16, 280/535; MD 30, 305/703, 304/701.

⁴¹ Ruznamçe nr.50 s.613; KK Ruus 262 s.193.

⁴² Ruznamçe nr.53; MD 37, 92/1053,105/1206; MD 42, 109/395; MD 45, 95/1122; Mustafa Paşanın H.989/M.1581 yılında da beylerbeyliği görevinde olduğunu görmekteyiz, MD 44,17/43.

Murad Paşa H.991/M.1583⁴⁴, Mehmet Paşa H.992/1584⁴⁵, Yusuf Paşa H.993/M.1585⁴⁶, Davud Han H.993/M.1585⁴⁷, Ali Paşa H.995/M.1586, Osman Paşa H.998/M.1589⁴⁸, Sinan Paşa H.1001/M.1593⁴⁹, Mahmud Paşa H.1001/M.1593⁵⁰, Haydar Paşa H.1003/M.1595⁵¹, Muhammed Paşa H.1004/M.1596⁵² ve son olarak İbrahim Paşa H.1009/M.1600⁵³. İncelenen dönem içerisinde 39 beylerbeyi Dulkadirli Eyaleti'nde beylerbeylik yapmıştır. (Tablo I)

Bunlardan bazılarının göreve başlama tarihleri ve ne kadar süre görev yaptıkları tespit edilebilirken, bir kısmının ise görev tarihleri belli değildir. İsimleri tespit edilebilen bu beylerin atanma tarihleriyle, ne kadar süre bu görevi ifa ettikleri hususunda da net bilgi bulunamamıştır. Dulkadirli Eyaleti'nde beylerbeylik yapan beylerin daha önce devlet idaresinde önemli görevlerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Buraya atananların bir kısmı daha önceden sancakbeyliği, kapıcıbaşılık, defterdarlık, baş defterdarlık, nişancılık ve beylerbeylik gibi çok önemli görevlerde bulunmuşlardır⁵⁴. Bu da bize eyaletin Osmanlı merkezî yönetimi için önem taşıdığını göstermektedir. Çünkü buraya atanan görevlilerin çoğunluğu tecrübeli devlet adamlarıdır.

B- Sancakbeyi

Osmanlı Devleti'nde sancak, temel idârî birimin adıdır ve başında da yönetici olarak sancakbeyi bulunur. Padişahın kulları arasından yararlılık gösterenler bu makama atanırlar⁵⁵. Padişahın mutlak otoritesinin sancaktaki temsilcisi olan sancakbeylerinin askerî ve idârî olmak üzere iki aslı görevi bulunmaktadır⁵⁶. Bu görevlerden

⁴³ MC 05/40.04, v.10; Ahmet Paşa bu göreve atanmadan önce baş defterdarlık yapmıştır. M. Süreyya, *Sicil*, c.1, s.202.

⁴⁴ Murad Paşa sâbık Karaman Beylerbeyi iken H.4 C 991/M.6 Haziran 1583 yılında bu göreve atanmıştır, KK Ruus 262 s.193; MD 53, 112/313; MD 56, 1/1.

⁴⁵ KK Ruus 262 s.193.

⁴⁶ MD 56, 45/154.

⁴⁷ MD 59, 78/353.

⁴⁸ Ruznamçe nr.116 s.264.

⁴⁹ Ergenç, *Ankara-Konya*, s.65; Sinan Paşa Maraş'tan önce Anadolu ve Mısır defterdarlığı, Mısır ve Diyarbakır beylerbeyliği yapmıştır. M. Süreyya, *Sicil*, c.3, s.110.

⁵⁰ MD 72, s.126; MD 73, 35/84.

⁵¹ Haydar paşa Amid'den mazul olup H.15 C 1003/M.2 Şubat 1595 yılında buraya atanmıştır, Başbakanlık Osmanlı Arşivi Bâb-ı Âsâfi Defter Katoloğu, Bâb-ı âsâfi Nişancı (Tahvil) Kalemi (=A.NŞT) 1141 s.65; MD 73, 377/829; Haydar Paşa Maraş Beylerbeyliğinden önce sırayla, Bağdat, Kefe, Rumeli ve Sivas beylerbeyliği yapmıştır. M. Süreyya, *Sicil*, c.2, s.261.

⁵² MD 73, 355/779; Mehmet Paşa daha önce Adana Beylerbeyliği yapmıştır. M. Süreyya, *Sicil*, c.4, s.134.

⁵³ İbrahim Bey'in atanma tarihi H.18 M 1009/M.7 Temmuz 1600'dür, Ruznamçe nr.237 s.1.cüz.

⁵⁴ Bu görevlilerin bazılarının daha önce hangi görevlerde buldukları beylerbeylerin isimleri verilirken aktarılmıştır.

⁵⁵ Yücel, "Desantralizasyon" s.665; Ergenç, *Ankara-Konya*, s.66; M. Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, Ankara 1999, s.19.

⁵⁶ İnalçık, *Classical Age*, s.104; M. Akif Erdoğan, *Osmanlı Yönetiminde Beyşehir Sancağı (1522-1584) İzmir 1998*, s.45.

askerî olanı daha önemlidir⁵⁷. Sancakbeyi⁵⁸, yönetimi altındaki timarlı sipahilerin doğal komutanı olduğundan kendi kapı halkı, zaim, cebelü ve sipahilerle birlikte çağrıldığı seferlere katılmak zorundadır. İdârî görevi ise, maiyeti altındaki reâyanın her türlü huzur ve güven ortamında hayatını sürdürebilmesi için gerekli şartları sağlamaktır. Bu vesile ile şehrin düzen ve güvenliğinin sağlanması, adaletin uygulanması ve suçluların cezalandırılması, özel görevler için sancağına gelen devlet memurlarına gerekli yardımların yapılması, sınırda görevli ise komşu devletle ilişkilerin anlaşmalara uygun şekilde yürütülmesi, “şer‘e” ve “örf‘e” aykırı durumları önleme hususunda kadı ile birlikte hareket etmesi sancakbeyinin önemli görevleri arasındadır⁵⁹.

Maraş ve civarında Dulkadirli Beylerbeyliği kurulmadan önce Maraş Sancağı'nda sancakbeyi olarak görev yapanlardan tespit edilenler şunlardır. Maraş, Osmanlı topraklarına katıldıktan sonra yapılan ilk tahrirde Vilayet-i Zülkadriye'ye bağlı sancak konumunda ve başında sancakbeyi bulunmaktadır. 451.199 akçelik has geliriyle İskender Bey Maraş'ın ilk sancakbeyidir⁶⁰. 1527 tarihli sancak tevcih listesinde Karaman Eyaleti sancakları içerisinde yer alan Maraş'ın Sancakbeyi olarak 400.000 akçe gelire Mirahur Üveys Beyi görmekteyiz⁶¹. Yine 1527 tarihli timar defterinde Maraş Sancakbeyi olarak 102.105 akçelik gelire Mehmet Bey görev yapmıştır⁶² (Tablo I). Sancakbeylerinin kazâda herhangi bir kültürel eserine rastlanmamakla birlikte, şehir mahallelerinden Ferraş İskender mahallesinin ismini Sancakbeyi İskender Bey'den almış olabileceği düşünülebilir.

C- Alaybeyi

Sancakbeyinden sonra sancağın en yetkili askerî amiri olan alaybeyiler, vilayette bulunan sipahilerin arzuları dikkate alınmak şartıyla beylerbeyi ve sancakbeyi arzı üzerine tayin edilir ve kadının yahut beylerbeyinin arzı üzerine de görevlerine son verilir⁶³.

Alaybeyilerin, timar tevcihi esnasında sipahilerin yarar olup olmadıkları hakkında, diğer bazı sipahilerin de şهادetiyle bir rapor hazırladığı ve bu rapora (arza)

⁵⁷ Geza David, *16.Yüzyılda Simontornya Sancağı*, İstanbul 1999, s.22.

⁵⁸ Osmanlı Devletinin en önemli alt idârî ve askerî birimi olan sancakların (paşa sancakları hariç) idârî ve askerî meselelerinin görüşülüp karara bağlandığı divanlarının varlığı ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız: Z. Mete, “Sancakbeyi Belge ve Defterleri” s.181-221.

⁵⁹ Kunt, *Sancak*, s.20-26; Mustafa Akdağ, *Türkiye'nin İktisâdî ve İçtimâî Tarihi II*, İstanbul 1995, s.66; M. Ali Ünal, *XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1989, s.41; G. David, *Simontornya*, s.22 vd.

⁶⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Tahrir Defteri (=BA TD) 124, s.50/1.

⁶¹ Kunt, *Sancak*, s.128; Altınöz, *Dulkadır*, s.41; 16. Asırda Karaman ile ilgili daha geniş bilgi için bakınız: Alaaddin Aköz, *XVI. Asırda Karaman Kazâsı*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), S.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 1992, s.1 vd.; Gökbilgin, “XVI. Asırda Karaman Eyaleti ve Larende (Karaman) Vakıf ve Müesseseleri”, *Vakıflar Dergisi*, S.VII, İstanbul 1968, s.29-38.

⁶² BA TD 142 s.1.

⁶³ Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara 1991, s.50; İsmet Miroğlu, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazâsı*, Ankara 1990, s.32.

göre sipahiye timar tevcihi yapıldığı anlaşılmaktadır⁶⁴. Alaybeyiler zeâmet sahipleri olup bölgelerindeki sancakbeyine bağlı idiler, sefer esnasında çeribaşılar bölgelerindeki sipahi ve cebelileri toplayıp alaybeyinin yanına getirirler, alaybeyi de bunları sancakbeyinin kumandası altına sevk eder⁶⁵. H. 8 Rebiülahir 985/M. 6 Haziran 1577 tarihinde Maraş Alaybeyi'ne gönderilen hükümde bölgesindeki züema ve erbâb-ı timarı toplayıp Halep muhafazasına gitmesi istenmektedir⁶⁶.

Maraş'ta XVI. yüzyıl içerisinde tespit edilebilen alaybeyiler şunlardır. Ahmet Çelebi v. Mektupzâde, Ahmet Çelebi'ye daha önce Şam'da 8995 akçelik timar tasarruf ettiği için Maraş'ta 8073 akçelik timar verilmiş ve Maraş kadısının oğlu olması hasebiyle H. Zilkade 929/M. Ekim 1523'de alaybeyilik tevcih olunmuştur⁶⁷. Minnet Çelebi 1526 yılında Maraş Livası'nın miralay (alaybeyi) olarak görülmektedir⁶⁸. Bişan Oğlu H.11 Safer 954/M.4 Nisan 1547 yılında alaybeyiliğe atanır⁶⁹, Mestan H. 961/M.1553 tarihinde 20200 akçelik zeâmetle⁷⁰, Mirza 31000 akçelik zeâmetle H.14 Şaban 965/M. 6 Haziran 1558'de göreve başlayıp⁷¹ muhtemelen H.970/ M.1563 yılına kadar alaybeyilik yapmıştır⁷². Mestan v. Hacı Pir Veli Süleyman 20700 akçelik zeâmetle H.10 Cemaziyel evvel 966/M.2 Şubat 1559 tarihinde Maraş alaybeyidir⁷³, Mennan H.967/M.1559⁷⁴, Ali H.978/M.1570⁷⁵, Murad v. Kaya 31000 akçe zeâmetle H.980/ M.1572⁷⁶, Kaya v. Veli Bey 33366 akçelik zeâmetle H.985/M.1577⁷⁷, Murad 33000 akçelik zeâmetle H.987/M.1579⁷⁸, Mustafa b. Dündar 30000 akçelik zeâmetle H.989/M.1581'de alaybeyiliğe başlamış ve H.1004/M.1595 tarihine kadar 14 yıl gibi uzun bir süre bu görevi yapmıştır⁷⁹ ve son olarak tespit edilen alaybeyi 22399 akçelik zeâmetle H.1005/M.1596 tarihinde Ömer Bey'dir⁸⁰. (Tablo II)

⁶⁴ MD 1, s. 400; MD 11, 92/651; MD 42, 455/1771, Ünal, *Harput*, s.46.

⁶⁵ Miroğlu, *Kemab-Erzincan*, s.32; Mehmet Taştemir, *XVI. Yüzyılda Adıyaman (Behisni, Hısn-ı Mansur, Gerger, Kâhta) Sosyal ve İktisâdî Tarihi*, Ankara 1999, s.22; Davıd, *Simontomya*, s.34.

⁶⁶ MD 30, 304/702, 305/703.

⁶⁷ BA TD 124 s.54.

⁶⁸ BA TD 402, s.771.

⁶⁹ KK Ruus 208, s.27.

⁷⁰ Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver (=MAD) 17642, s.661.

⁷¹ BA TD 331, s.18; TK 329, s.15b.

⁷² Ruznamçe nr.15, s.340; MD 1, s.400; MD 4, 206/2167; Refet Yınanç-Mesut Elibüyük, *Maraş Tabir Defter (1563)i*, C.1, Ankara 1988, s.54.

⁷³ BA TD 331, s.24; Ankara Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyûd-ı Kadime Arşivi (=TK) 329, s.18b.

⁷⁴ MD 4, 37/367.

⁷⁵ MD 11, 92/651; MD 15, 27/233

⁷⁶ Ruznamçe nr.38, s.555; MD 26, 323/929; Hüseyin Özdeğer, "Antep'te Pazar Ekonomisi (16. Asırda Antep Pazarları ve Alınan Vergiler)", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.20, İstanbul 1982, s.173, Murad Beyin 7000 akçalık zeâmet hissesi de Antep sancak gelirleri içerisinde bulunmaktadır.

⁷⁷ Ruznamçe nr.50, s.643.

⁷⁸ KK 315, s.2.

⁷⁹ MD 45, 88/1048, 98/1159; Ruznamçe nr.174 s.7.cüz.

⁸⁰ Ruznamçe nr.191, s.107.

D- Çeribaşı (Serasker)

Komutan, başbuğ, serdar, serasker⁸¹ gibi anlamlar taşıyan çeribaşı, Osmanlı Devleti'nde sipahi, müselleme, çingene, yörük, tatar, evlâd-ı fatihân, voynuk ve akıncı gibi askerî teşekküllerin zabitlerinden birisine verilen isimdir⁸².

Serasker olarak zikredilen çeribaşılar sancakların bir nâhiyelik bölgesinin amiridirler ve görevli oldukları yerin asayişini sağlamak, suçluları yakalamak, sefer zamanında gerekli askerleri toplamak, savaş sonrası gereken muafiyetleri tahsil etmek gibi vazifeleri ifa ederler⁸³. Sancakta alaybeyinden sonra en yüksek rütbeli sipahi subayı olan çeribaşılar serbest timar tasarruf ederler⁸⁴.

Maraş Kazâsı'nın tespit edilebilen çeribaşıları (seraskerleri) şunlardır. Gügercinlik Nâhiyesi seraskeri Emin 4000 akçelik timar tasarruf etmektedir, H.17 Zilhicce 929/M.10 Ekim 1523⁸⁵, Kazâ-i Maraş seraskeri Ali v. Hazinedar 4500 akçelik timar tasarruf etmektedir, H.21 Zilhicce 929/M.10 Ekim 1523⁸⁶, Nâhiye-i Bertiz çeribaşısı Dünder v. Hamza 7107 akçelik timara mutasarrıf H.961/M.1553⁸⁷, Nâhiye-i Pazarcık çeribaşısı Murad v. Ahmed 3999 akçelik timara mutasarrıf H.961/M1553⁸⁸, Nâhiye-i Göynük çeribaşısı Mustafa v. Arapşah Veli 6124 akçelik timara mutasarrıf H.961/M1553⁸⁹, Nâhiye-i Pazarcık çeribaşısı Murad v. Ahmed ikinci kez 5186 akçelik timara mutasarrıf H.963/M1555⁹⁰, Nâhiye-i Bertiz çeribaşısı Hamza v. Dünder 3644 akçelik timara mutasarrıf H.963/M1555⁹¹, Nâhiye-i Göynük çeribaşısı Şehriyar v. Hacı Hasan b. Pehlivan 5198 akçelik timara mutasarrıf H.963/M1555⁹², Nâhiye-i Maraş çeribaşısı Feyyaz H.964/M.1556⁹³, Nâhiye-i Pazarcık çeribaşısı Şeyh Minnet 7428 akçelik timara mutasarrıf H.979/M.1571⁹⁴, Nâhiye-i Maraş çeribaşısı Üveys 7000 akçelik timara mutasarrıf H.980/M.1572⁹⁵, Nâhiye-i Pazarcık çeribaşısı Şeyh Minnet 8427 akçelik timara mutasarrıf olup önce H.982/M.1574⁹⁶ sonra 10961 akçelik timarla H.985/M.1577⁹⁷, daha sonra 10027

⁸¹ *Türk Dil Kurumu Tarama Sözlüğü*, C.2, Ankara 1996, s.864.

⁸² Abdülkadir Özcan, "Çeribaşı", *DİA*, C.8, İstanbul 1993, s.270; M. Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.1, İstanbul 1993, s.353.

⁸³ A. Özcan, "Çeribaşı", s. 270; Pakalın, *Tarih Deyimleri I*, s. 353; Erdoğan, *Beyselir*, s. 30.

⁸⁴ İnalçık, *Hicri 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-i Arvanid*, Ankara 1987, s. XXVIII dn.162; Ünal, *Harput*, s.47.

⁸⁵ BA TD 124, s.58.

⁸⁶ BA TD 124, s.61.

⁸⁷ MAD 17642, s.487.

⁸⁸ MAD 17642, s.507.

⁸⁹ MAD 17642, s.547.

⁹⁰ Ruznamçe nr.7, s.610.

⁹¹ Ruznamçe nr.7, s.774.

⁹² Ruznamçe nr.7, s.803.

⁹³ MD 2, 207/1871.

⁹⁴ Ruznamçe nr.33, s.685.

⁹⁵ Ruznamçe nr.38, s.702.

⁹⁶ Ruznamçe nr.39, s.3.cüz; MD 25, 243/2235 ve 244/2253.

⁹⁷ Ruznamçe nr.50, s.577.

akçelik timarla H.986/M.1578⁹⁸ ve son olarak da 12626 akçelik timarla tekrar H.987/M.1579 yılında çeribaşı olmuştur⁹⁹, Şeyh Minnet'in farklı zamanlarda Pazar-cık Nâhiyesinde uzun bir süre çeribaşılık yaptığı görülmektedir. Nâhiye-i Bertiz çeribaşısı Şah Veli v. Taşmur 8200 akçelik timara mutasarrıf H.985/M.1577¹⁰⁰, Nâhiye-i Maraş seraskeri İsmail v. Süleyman 5000 akçelik timar mutasarrıf H.986/M.1579¹⁰¹ son olarak H.987/M.1580 tarihinde tespit edilebilen çeribaşı Bertiz Nâhiyesinin olup 5517 akçelik timara mutasarrıf olan Süleymanverdi v. Mes-tan'dır¹⁰². (Tablo II)

E- Kale İdaresi

Kale, bir bölgeyi korumak için içine asker konularak değişik yerlerde muh-kem ve metin bir şekilde yapılan etrafı kalın duvarlarla çevrili müstahkem binadır¹⁰³. Kalelerin şehirlerde çok önemli yerleri vardır. Kale'ye ve kaledeki görevlilere askerî, idârî ve adlî değişik görevler yüklenmiştir¹⁰⁴.

İncelenen dönemdeki tahrir defterlerinde Maraş kalesi ile ilgili kayda rastlanılmamakla birlikte mühimme defterlerinde bazı kayıtlar bulunmaktadır. Bu kayıtlar sadece Maraş Kalesi diye geçmektedir¹⁰⁵. Maraş mufassal defterlerinde kale hakkında bilginin bulunmamasına rağmen kalenin Anadolu'nun eski kalelerinden biri olduğu bilinmekte ve Hititler döneminde yapılmış olabileceği ileri sürülmektedir¹⁰⁶. Anadolu'da süren Haçlı-İslam mücadelesi zamanlarında her iki taraf için de önemli konuma sahip olan Maraş ve kalesi¹⁰⁷ birçok kez tahribata uğramış, yıkılmış¹⁰⁸ ve farklı tarihlerde tamirat görmüştür¹⁰⁹. Dulkadiroğlu Alaüddevele Bey'in Osmanlılar'a yenilip öldürülmesinden sonra kalenin anahtarları Yavuz Sultan Selim'e teslim edilmiştir¹¹⁰. Evliya Çelebi, Kanuni Sultan Süleyman'ın emriyle kale yapıldığını ifade etmektedir. Çelebi'nin ifadesi muhtemelen bu dönemde yapılan kale tamiratına işaret etmektedir, çünkü kalenin Kanuni döneminde tamir ettirildiğine dair (tari-

⁹⁸ KK 315 s.9.

⁹⁹ Ruznamçe nr.52, s.290.

¹⁰⁰ Ruznamçe nr.50 s.630.

¹⁰¹ KK 315, s.5.

¹⁰² Ruznamçe nr.52, s.366.

¹⁰³ M. Streck, "Kale", *İA*, C.VI, İstanbul 1993, s.124, Pakalın, *Tarih Deyimleri II*, s.143.

¹⁰⁴ F. Emecen, *XVI. Asırda Manisa Kazâsı*, Ankara 1989, s.43; Ergenç, *Ankara-Konya*, s.77; Kalenin Osmanlı şehirlerindeki önemi hakkında daha geniş bilgi için bakınız, T. Baykara, "Ulucami" *Bellekten LX/227*, Ankara 1996, s.36-44.

¹⁰⁵ MD 7,32/95; MD 14, 279/401; MD 31, 131/310; MD 37,91/1044 ; MD 40,159/350.

¹⁰⁶ Nazmi Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, C.1, Ankara 1959, s.257; *Kabramanmaraş İl Yıllığı 1973*, s.166.

¹⁰⁷ Guy, L. Strance, "Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası", *Türk Yurdu IV/20*, İstanbul 1926, s.150.

¹⁰⁸ 632 yılında Maraş'ı Bizanslılardan alan Halid bin Velid Maraş kalesini yıktırmiştir, *Yurt Ansiklopedisi VIII*, s.5658.

¹⁰⁹ Hamza Gündoğdu, *Dulkadirli Beyliği Mimarisi*, Ankara 1986, s.75.

¹¹⁰ H. Sadettin, *Tacii't-Tevârih*, C.IV, Ankara 1999, s.242.

hinde yanlılık olması ihtimali yüksek) bir kitabe bulunmaktadır¹¹¹. Kalenin etrafı altı yüz adım ve dört köşe olup, etrafında hendeği yoktur, kapısının dışında birbirine bakan dört tane arslan olup, kale içinde bir mahalle, 100 ev ve birde Süleyman Han camisi bulunmaktadır¹¹². Evliya Çelebi'nin de görüp zikrettiği, “siyahça taştan yapılma dört arslan heykeli kalenin güneye bakan kapısı dışında idi”, bugün İstanbul Arkeoloji müzesinde bulunan Maraş Arslanı, Hitit dönemine aittir. Bu arslanın Hititler dönemine ait olması kalenin bu dönemde yapılmış olabileceği ihtimalini akla getirmektedir¹¹³.

1. Dizdar

Türk-İslam devletlerinde kalenin korunmasından ve idaresinden sorumlu kişi, kütüval¹¹⁴, kale komutanıdır¹¹⁵. Dizdarın kale komutanlığı haricinde, kaledeki değerli eşyaların korunması¹¹⁶, hapishane sorumluluğu gibi görevleri de bulunmaktadır. Dizdarlar genelde kapıkulu askerleri arasından tayin edilmektedirler¹¹⁷. Görevi gereği beylerbeyi, sancakbeyi ve kadiya karşı sorumludur ve bunların denetimi altındadır. Başarısızlığı ve görevi kötüye kullandığı tespit edildiği zaman sorumlu olduğu yöneticilerin arzıyla görevden alınabilir¹¹⁸.

Maraş kalesinde görev yapan dizdarlardan sadece Maraş'tan mazul Hızır beyin tespiti mümkün olmuştur¹¹⁹. Hızır bey haricindeki dizdarlarla ilgili elimizde bilgi olmamakla birlikte sadece Maraş dizdarına gönderilen birkaç hükümden dizdarların varlığını öğrenebiliyoruz¹²⁰. Evliya Çelebi de dizdardan bahsetmektedir¹²¹.

2. Kale Kethüdâsı ve Kaledeki Diğer Görevliler

İncelenen dönemde kalede görev yapanlardan, sadece kale kethüdâsı ve mustahfiz kethüdâsı ile ilgili birer kayda rastlayabildik. 1563 tarihli mufassal defterde bir kale hizmetçisi olduğu kayıtlı olup, bu kişinin Maraş kalesinin mi yoksa başka bir kalenin mi hizmetçisi olduğu belli değildir¹²².

¹¹¹ “Sultan’ül berreyn ve bakan’ül babreyn Sultan Süleyman Han ibni Selim Han sene 915”, Sevgen, *Anadolu Kaleleri*, s.257.

¹¹² Evliya Çelebi, *Seyahatname*, C.IX-X, İstanbul 1996, s.45-46.

¹¹³ Sevgen, *Anadolu Kaleleri I*, s.257; Kalenin genel planı ile ilgili geniş bilgi için bakınız: *Maraş İl Yıllığı 1973*, s.166-167.

¹¹⁴ Baykara, “Ulucami”, s.37.

¹¹⁵ Yusuf Oğuzoğlu, “Dizdar” *DİA*, C.IX, İstanbul 1993, s.480; Pakalın, *Tarih Deyimleri II*, s.469; Midhat Sertoğlu, *Osmanlı Tarih Lügati*, İstanbul 1986, *Lügat*, s.89.

¹¹⁶ İlber Ortaylı, “Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.9, S.1, Ankara 1976, s.101.

¹¹⁷ Ergenç, *Ankara-Konya*, s.78; Oğuzoğlu, “Dizdar”, *DİA IX*, s.481; Rifat Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara*, Ankara 1998, s.154.

¹¹⁸ Ergenç, *Ankara-Konya*, s.79, Oğuzoğlu, “Dizdar” *DİA IX*, s.481.

¹¹⁹ “Maraştan mazul Hızır Bey baliya Birecik dizdari” MD 15, 20/218.

¹²⁰ MD 14, 279/401 ve 299/428.

¹²¹ Evliya Çelebi, *Seyahatname IX-X*, s.46.

¹²² R.Yınanç-M.Elibüyük, *Maraş I*, s.24.

Kale kethüdâsı dizdarın yardımcısıdır¹²³, kale erlerinin dirlik ve düzeninin sağlanması ve diğer hizmetlerin görülmesinde dizdar ile beraber sorumludur¹²⁴. H.987/M.1579 yılında Maraş kalesi kethüdâlığını Ali Bey yapmaktadır¹²⁵. Mustahfız, genel olarak kale ve hisar korumasında görevli kişilere denmektedir¹²⁶. 1578 tarihli bir hükümde sadece Maraş mustahfızlar kethüdâsından bahsedilmektedir, kim olduğu hakkında bilgi bulunmamaktadır¹²⁷.

F- Şehir Kethüdâsı

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren şehirlerde oturan halkın hükümetle olan ilişkilerini düzenleyen kimseye mahalle kethüdâsı denir ve mahalle kethüdâlarının üzerinde de şehir kethüdâsı-şehir emini bulunur. Selçuklulardaki *iğdişbaşına* denk olan şehir kethüdâsı, iğdişbaşının Selçuklu protokolünde birinci dereceden kişiler arasında yer almasına karşılık, Osmanlı da aynı protokol içinde yer almamışlardır¹²⁸.

Osmanlı Devleti'nde her şehirde devletle halk ilişkilerini düzenleyen, hem halkın temsilcisi durumunda olan hem de devlet emirlerinin uygulanmasında resmi memurlara yardım eden *vücub-ı memleket, şehir ileri gelenleri, eşraf-a'yân* diye adlandırılan bu grup, zengin tüccarlardan, tecrübeli esnaflardan, âlim, imam, hatip gibi tanınmış din adamlarından ve ünlü tarikat şeyhlerinden oluşmaktadır¹²⁹.

Bu grubun içerisinde kadının huzurunda şehir kethüdâsı veya şehir emini gibi değişik adlarla anılan halk temsilcileri seçilmektedir¹³⁰. Şehir kethüdâsı şehri ilgilendiren her konuda, özellikle devletle olan münasebetlerde halkın temsilcisidir. Yerine getirdiği görevler bakımından kısmen de olsa bugünkü belediye başkanlarına benzetilebilir¹³¹. 1790 yılında yayınlanan bir fermanla şehir kethüdâları görevlerini tamamen ayanlara bıraktıklarından, yönetimde bunlara gerek kalmamıştır¹³².

Şehir kethüdâlarının yapmakla yükümlü oldukları başlıca görevleri şunlardır. Şehrin dirlik ve düzenliğini korumak, şehre uğrayan bütün kamu görevlilerinin konaklama işlerini sağlamak, halkın devlete ödemesi gereken vergilerini toplamak,

¹²³ Miroğlu, *Kemah-Erzincan*, s.32; Özdemir, *Ankara*, s.155.

¹²⁴ Ergenç, *Ankara-Konya*, s.79.

¹²⁵ MD 37, 91/1044.

¹²⁶ Ünal, *Harput*, s.48; Kale Mustahfızlığı hakkında daha geniş bilgi için bakınız, İbrahim Güler, "XVIII. Yüzyılda Osmanlılarda Kale Mustahfızlığı Hakkında Bazı Bilgiler", *Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan*, Samsun 1993, s.389-412.

¹²⁷ MD 37, 20/218.

¹²⁸ Akdağ, *İktisad II*, s.31

¹²⁹ İnalçık, "Osmanlı İmparatorluğu" *Türk Dünyası Araştırmaları*, S.93, İstanbul 1994, s.171; Ergenç, "Osmanlı Klasik Dönemindeki Eşraf ve A'yan Üzerine Bazı Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları*, S.2, İstanbul 1982, s.106; Musa Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri'nin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, s.32; Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Ayanlık*, Ankara 1994, s.7 vd.; Yuzo Nagata, *Tarihte Ayanlar Karaosmanoğulları Üzerinde Bir İnceleme*, Ankara 1997, s.1 vd.

¹³⁰ Akdağ, *İktisad I*, s.326; Ünal, *Harput*, s.49; Özdemir, *Ankara*, s.157.

¹³¹ Ergenç, "Eşraf-A'yan", s.107; Ünal, *Harput*, s.49.

¹³² Çadırcı, *Anadolu Kentleri*, s.34; Özdemir, *Ankara*, s.157.

şehre gelen yiyeceklerin ve üretilen ürünlerin pazar fiyatlarının tespitinde kadıya yardımcı olmak¹³³. Şehir kethüdâlarının görev süreleri ile ilgili belirli bir sınırlama olmayıp, görevi kötüye kullanma gibi bir durum olmadığı sürece ömür boyu görevlerini yapmaktadırlar¹³⁴. İncelenen dönemde Maraş şehrinin kethüdâsı ile ilgili kayıtlara rastlanmadığı için burada kimlikleri hakkında bilgi verilememiştir.

G- Kadı

Osmanlı taşra idaresi yukarıdan aşağıya doğru, eyalet, sancak, kazâ, nahiye ve köy şeklinde teşkilatlanmıştır. İdârî teşkilatta en çok yere sahip birimler sancaklar ve kazâlardır. Nahiyelere bağlı köyler ve bunların oluşturduğu idârî birlikten de kazâlar meydana gelmektedir. Osmanlılarda kazâ, hem kadının idare bölgesini hem de bu bölgeyi tanımlayan coğrafi terim özelliği gösterir¹³⁵. İncelenen dönemde Maraş Kazâsı'nın coğrafi sınırları şöyledir: Maraş Nâhiyesi; Ahır Dağı'nın güneyindeki Maraş Ovası çevresi, Camustil Nâhiyesi; Maraş Ovası'nın batısında Aksu Çayı'nın güneyinde, Kuru Pınar Nâhiyesi; Camustil Nâhiyesi'nin güneyinde, Kemer Nâhiyesi, Maraş Ovası'nın güneyindeki çukur sahada, Sağlık Ovası'nı içine alarak Karagöl Ovası'na kadar olan yerler, Keferdiz Nâhiyesi, Kartal (Sof) Dağının kuzeyinde bugünkü Sakçağözü çevresinde, Kara Hayıt Nâhiyesi, Maraş Ovası ile Keferdiz arasında, Pazarcık Nâhiyesi, Maraş'ın güney doğusunda Aksu Vadisi boyunca, Aladinek Nâhiyesi, Pazarcık Nâhiyesi'nin doğusunda, Göynük, Aksu Çayı boyunca ve Gölbaşı batısında, Bertiz Nâhiyesi, (bugünkü Ağabeyli ve çevresi) Engizek ve Ahır dağları arasında, Zeytun Nâhiyesi, (bugünkü Süleymanlı) Ceyhan Nehri batısı, Berit dağı güneyinde, Yenice Kale Nâhiyesi Ceyhan-Aksu kavşağı ile Çimen ve Çınar Pınar dağları arasında yer almaktadır¹³⁶. Yani bugün Maraş iline bağlı merkez ilçe ile Türkoğlu, Pazarcık, Çağlayanerit ilçelerinin yayıldığı alanı kapsamaktadır.

Osmanlı taşra idaresinin yönetiminde çok önemli bir yere sahip olan yöneticilerden birisi de adlî ve idârî-sivil âmir olarak görev yapan kadıdır¹³⁷. Kadı, *şer'i ve hukukî hükümleri tatbik edici, bakim*, demek olup aynı zamanda merkezi hükümetin emirlerinin uygulanmasını temin eden makamdır¹³⁸.

Kadılar medrese tahsili görüp icazet alarak mülâzemet edenler arasından Anadolu veya Rumeli kazaskerliklerinden birisi tarafından tayin edilir. Kadı olarak tayin edilecek kişide önemli bir takım özelliklerin olması gerekir. Kadı olabilmenin

¹³³ Ergenç, "Eşraf -A'yan",s.106 vd.; Çadırcı, *Anadolu Kentleri*, s.41; Özdemir, *Ankara*, s.158.

¹³⁴ Ünal, *Harput*, s.50.

¹³⁵ Akdağ, *İktisad II*, s.60-64; Halaçoğlu, "Osmanlı Devlet Teşkilatı", s.366; Tuncer Baykara, "Kaza", *DİA C.25*, Ankara 2002, s.119.

¹³⁶ Solak, *Maraş*, s.8

¹³⁷ Ortaylı, "Kadının Rolü", s.1 vd.; Akdağ, "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar", *AÜDTCFD XIII/1-2*, Ankara 1955, s.48; Ebül'ula Mardin, "Kadı", *İA*, C.VI, İstanbul 1993, s.45; Ziya Kazıcı, *İslam Müesseseleri Tarihi*, İstanbul 1991, s.124.

¹³⁸ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nin İlmîye Teşkilatı*, Ankara 1988, s.83; Akdağ, *İktisad II*, s.70; Said Öztürk, *Askeri Kasamsa Ait On Yedinci Asır İstanbul Tereke Defterleri (Sosyo-Ekonomik Tablî)*, İstanbul 1995, s.45.

şartları denebilecek vasıflar şunlardır: reşid olmak, erkek olmak, iyi bir hukuk bilgisine sahip olmak, imanlı ve adaletli olmak, tarafsız olmak¹³⁹, soyu temiz olmak¹⁴⁰.

Buldukları bölgelerde hukukî, beledî, askerî ve örfî işlerin yürütülmesinden sorumlu olan kadıların görev ve yetkileri oldukça geniş bir yelpazeye yayılmıştır. Kadının başkanlığını yaptığı mahkeme, *meclîs-i şer*, ahali arasında ortaya çıkan her türlü meselelerin çözüm yeridir. Osmanlı şehirlerinde resmi bir mahkeme binası olmamakla beraber genelde kadıların evi mahkeme binası olarak kullanılmıştır¹⁴¹.

Kadının hukukî görevinin haricindeki görevleri şunlardır, kazâ dahilindeki bütün askerilerin denetlenmesi, ilmiye sınıfına mensup görevlilerin (müderres, mütevellî, vakıf görevlileri) tayin ve azil işlerinin yürütülmesi¹⁴², tedavüldeki paraların kontrolü¹⁴³, avâz vergilerinin toplanması¹⁴⁴, ordunun ihtiyaçlarının temin edilmesi¹⁴⁵, yol ve konaklama yerlerinin kontrol edilmesi, toplanan vergilerin orduya acele olarak yetiştirilmesi, belediye hizmetlerinin yürütülmesi, şehrin imar düzeninin denetlenmesi, şehrin düzen ve temizliği, pazarların düzenli bir şekilde kurulması,¹⁴⁶ pazarlarda satılan malların narh fiyatlarının belirlenmesi ve teftişi¹⁴⁷, mukataa ve iltizam işlerinin yürütülmesi¹⁴⁸, nikah, miras, noter işleri, yetim mallarının korunması¹⁴⁹, harap olan yerlerin mamur hale getirilip şenlendirilmesi için tedbirlerin alınmasıdır¹⁵⁰.

İncelenen döneme ait Maraş şer'îye sicilleri, yanmış veya kaybolmuş olduklarından günümüze kadar gelememişlerdir. Bu yüzden Maraş'ta görev yapan kadılar

¹³⁹ Dulkadirli Beylerbeyine gönderilen 11 Muharrem 982 tarihli ferman vilayet kadılarınca tarafgirliklerinden şikayet eden re'yanın başka bir kadıya davayı gördürmek istemeleri üzerine olay için yeni bir kadının davet edilmesi hakkındadır, MD 24, 203/537.

¹⁴⁰ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukî İslamiyye ve İstılabatı Fıkhiyye Kamusu*, C.VIII, İstanbul 1985, s.213-218; Ortaylı, "Osmanlı Kadısı Tarihi Temeli ve Yargı Görevi ", *AÜSBFD* XXX/1-4, Ankara 1977, s.118.

¹⁴¹ İnalçık, "Mahkeme" C.VII, İstanbul 1993, s.149; Ortaylı, "Osmanlı Şehirlerinde Mahkeme" Prof. Dr. Nuri Esen Armağanından Ayrı Basım, Ankara 1977, s.246; Yücel, "Desantralizasyon" s.667.

¹⁴² MD 54,66/222.

¹⁴³ H. Sahillioğlu, "XVII. Asrın İlk Yarısında İstanbul'da Tedavüldeki Sikkelerin Râici" *Belgeler* I/2, Ankara 1964, s.228.

¹⁴⁴ MD 14, 279/401; MD 70, 249/484.

¹⁴⁵ MD 32, 116/240; MD 63, 6/9.

¹⁴⁶ Ortaylı, "Osmanlı Kadısı" s.102 vd.; Akdağ, *İktisad II*, s.68-69; Faroqhi, *Osmanlı Kültürü*, s.147.

¹⁴⁷ Sahillioğlu, "Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1525 Yılı Sonunda İstanbul'da Fiyatlar ", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, S.1, Ankara 1967, s.38; Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlılarda Narh Müessesesi ve 1640 Tarihlî Narh Defteri*, s.12; Aköz, "XVI. Yüzyıl Sonunda Karaman", *Osmanlı Araştırmaları*, S.X, İstanbul 1989, s.344.

¹⁴⁸ MD 28, 327/823; Gökbilgin, "XVI. Asırda Mukataa ve İltizam İşlerinde Kadılık Müessesesinin Rolü ", *IV. Türk Tarihi Kongresi 10-14 Kasım 1948, Kongreye Sunulan Tebliğler*, Ankara 1948, s.433-444; A. Aköz, "Karaman", s.332.

¹⁴⁹ Barkan, "Edirne Askerî Kassamına Ait Tereke Defterleri (1445-1659)" *Belgeler* III/5-6, Ankara 1968, s.2; Taştemiş, *Adıyaman*, s.25.

¹⁵⁰ MD 19, 321/649; MD 73, 272/621.

hakkındaki bilgileri tespit edebildiğimiz kadarıyla diğer kaynaklardan öğreniyoruz. 1523 yılında Maraş kadısı Mektupzade Ali¹⁵¹, 1526 yılında Mevlana Mehmed v. Evliya Halife¹⁵², 1563 yılında Mevlana Alaaddin¹⁵³, 1565 yılında Mevlana Mehmed¹⁵⁴, muhtemelen 1570 yılından önce Mevlana Abdullah¹⁵⁵, 1576 yılında Muslihiddin Musa¹⁵⁶, 1583 yılında Ali b. Bali¹⁵⁷ ve son olarak kaynaklarda ismi tespit edilebilen Maraş kadısı 1593 yılında Hüsam Efendidir. Hüsam Efendi'nin önündeki sâbık kelimesinden daha önce Maraş kadılığı yaptığı anlaşılmaktadır¹⁵⁸. (Tablo I)

H- Subaşı

Türkçe'de *sü* ve *baş* kelimelerinden meydana gelen *ordu kumandanı*, *asker başı*¹⁵⁹, *şûim*¹⁶⁰, *şûimü'l-vakf*¹⁶¹ az kullanılmakla birlikte *emin*¹⁶², gibi değişik tabirlerle anılan subaşı, Osmanlı Devleti'nde beylerbeyi veya sancakbeyinin kendi görev bölgesinde asayiş sağlamaya görevlendirdiği kimsedir¹⁶³. Bunlar vilayet merkezlerinde olup asayiş sağlamanın yanında savaş zamanlarında kazâ, nâhiye ve köylerdeki tımarlı sipahilere de komutanlık etmektedirler¹⁶⁴.

Subaşılardan görevleri malî ve kolluk olmak üzere iki noktada toplanmaktadır. Malî görevi, bâd-i havâ adı altında toplanan, resm-i arûsâne, niyâbet ve cürm-i cinayet vergilerinin toplanması. Kolluk görevi ise, hükümetin emirlerinin ve kadı hükümlerinin uygulanmasını sağlamak, suç işlenmesine engel olmak, suç işleyenin gerekli cezayı alabilmesi için yakalanmasını sağlamak¹⁶⁵. Subaşının belirtilen bu kolluk görevlerini yerine getirmesinde emri altında aseslerden oluşan bir emniyet gücü bulunmaktadır. Subaşılar aseslerle birlikte bölgelerinde hem huzur ve sükûnu sağlıyorlar hem de toplanması gereken vergileri topluyorlar¹⁶⁶.

¹⁵¹ BA TD 124, s.54.

¹⁵² BA TD 402, s.791.

¹⁵³ R.Yinanç-M.Elibüyük, *Maraş I*, s.24.

¹⁵⁴ R.Yinanç-M.Elibüyük, *Maraş I*, s.36.

¹⁵⁵ MD 14,279/401.

¹⁵⁶ MD 29,18/39.

¹⁵⁷ Franz Babinger, *Osmanlı Tarih Yazırları ve Eserleri*, Ankara 1992, s.125.

¹⁵⁸ A.NŞT No.1141.

¹⁵⁹ J. H. Kramers, "Sü-Başı", *İA*, C.XI, İstanbul 1993, s.79.

¹⁶⁰ İnalçık, "Osmanlı Tımar Rejimi ve Sipahi Ordusu" *Türk Kültürü*, S.34, Ankara 1965, s.140; Akdağ, *İktisad II*, s.62.

¹⁶¹ Miroğlu, *Kemab-Erzincan*, s.29.

¹⁶² Akdağ, *İktisad II*, s.62.

¹⁶³ Mücteba İlgürel, "Subaşılık Müessesesi", *Journal of Turkish Studies*, S.7, 1983, s.252; Miroğlu, *Kemab-Erzincan*, s.29.

¹⁶⁴ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ankara 1988, s.103.

¹⁶⁵ Ergenç, *Ankara-Konya*, s.69-70; Ortaylı, "Osmanlı Kadısı" s.100-101.

¹⁶⁶ Akdağ, *İktisad II*, s.63.

İncelenen dönem içerisinde Maraş Kazâsı'nda görevli iki subaşının ismi tespit edilebilmiştir. Bunlardan Bekir Bey oğlu 1555 yılında¹⁶⁷, Ümmet ise 1576 yılında¹⁶⁸ subaşılık yapmıştır. (Tablo II)

Sonuç

İncelenen dönem içerisinde Maraş Kazâsı yöneticilerinin kimler olduğunu kaynaklar elverdiği ölçüde tespit etmeye çalıştık. Ama bu konu araştırılırken çalışılan bölgenin 16. yüzyıla ait şer'iye sicillerinin olmaması eksikliğini bir hayli hissettirdi. Buna rağmen diğer kaynaklardan mümkün olduğu kadarıyla bu eksiklik giderilmeye çalışıldı.

Maraş'ta görev yapan idareciler içerisinde en çok beylerbeyiler tespit edilebilmiştir. Diğer taraftan incelenen döneme ait şer'iye sicillerinin günümüze kadar ulaşamaması en başta kadılar olmak üzere görevlilerin birçoğunu tespit etme imkânını kısıtlamıştır. Başbakanlık Osmanlı arşivi kayıtlarında¹⁶⁹ ise daha çok beylerbeyiler karşımıza çıkmaktadır. Toplam 39 beylerbeyinin 1531 ile 1600 tarihleri arasında görev yaptığı, bunlardan bazılarının eğer isim benzerliği değil ise kısa aralıklarla tekrar bu göreve geldiği görülmektedir. Beylerbeyilerin haricinde kazada görev yapan 3 sancakbeyi, 8 kadı, 13 alaybeyi, 14 çeribaşı, 2 subaşı ve 1 dizdar belirlenmiştir. Kazada görev alan yerel idarecilerin kimlikleri incelendiğinde görev süresi dolanla, bu göreve yeni başlayan arasında herhangi bir akrabalık ilişkisinin olmadığı görülmektedir. Sadece 1523 yılında alaybeyilik görevi verilen Ahmet Çelebi, bu göreve babasının Maraş Kadısı olmasından dolayı getirilmiştir.

Dulkadirli Eyaletine idareci olarak atananların daha önce önemli devlet görevlerinde bulunmuş olmaları Osmanlı merkez yönetiminin eyalete ayrı bir önem vermesinden olsa gerek. Eyaletin coğrafya olarak Safevi Devletine yakın olması sebebiyle burada sürekli hareket halinde yaşayan büyük Türkmen cemaatlerinin dışarıdan gelebilecek tehditlere açık olmaları ve kontrol altında tutulmaları gerekir. Bu da ancak tecrübeli yöneticilerle mümkündür. İncelen kayıtlar eyalette görev yapan idarecilerin Maraş ve çevresinde yaptırdığı sosyal ve kültürel yapılarının olmadığını göstermektedir. Bunun sebebi belki Dulkadirli Beyliği zamanında bu tür yapıların şehir ve çevresinde yeterince yapılmış olmasındandır.

¹⁶⁷ MD 2,144/1400.

¹⁶⁸ MD 28,376/977.

¹⁶⁹ Bu kayıtlar, daha önceki dipnotlarda numaraları verilen mühimme, tahrir, ruznamçe ve rus defterlerindedir.

Tablo I: Maraş Kazâsı Yöneticileri

	Beylerbeyi	G.T.	Kadı	G.T.	Sancakbeyi	G.T.
1.	Süleyman Bey	1531	Mektupzade Ali	1523	İskender Bey	1523
2.	Ahmet Paşa	1533	Mevlana Mehmed Veleđi Evliya Halife	1526	Üveys Bey	1527
3.	Mehmet Paşa	1535	Mevlana Alaaddin	1563	Mehmet Bey	1527
4.	Rüstem Paşa	1536	Mevlana Mehmed	1565		
5.	İlyas Paşa	-	Mevlana Abdullah	1570		
6.	Muhammed Paşa	1539	Muslihiddin Musa	1576		
7.	Ali Paşa	1540	Ali b. Bali	1583		
8.	Saadettin Paşa	1547	Hüsam Efendi	1593		
9.	Mehmet Paşa	1548				
10.	Mustafa Paşa	1549				
11.	Cafer Paşa	1551				
12.	Hızır Paşa	1552				
13.	İskender Paşa	1554				
14.	Haydar Paşa	1554				
15.	Rüstem Paşa	1555				
16.	Ali Paşa	1560				
17.	İskender Paşa	1561				
18.	Ahmet Paşa	1564				
19.	Hasan Paşa	1566				
20.	Abdurrahman Bey	1570				
21.	Mehmet Paşa	1572				
22.	Ahmet Paşa	1572				
23.	Mustafa Paşa	1573				
24.	Mehmet Paşa	1574				
25.	Derviş Bey	1577				
26.	Gazanfer Paşa	1577				
27.	Mustafa Paşa	1579				
28.	Ahmet Paşa					
29.	Murad Paşa	1583				
30.	Mehmet Paşa	1584				
31.	Yusuf Paşa	1585				
32.	Davud Han	1585				
33.	Ali Paşa	1586				
34.	Osman Paşa	1589				
35.	Sinan Paşa	1593				
36.	Mahmud Paşa	1593				
37.	Haydar Paşa	1595				
38.	Muhammed Paşa	1596				
39.	İbrahim Paşa	1600				

G. T. Görev Tarihi, b. bin

Tablo II: Maraş Kazâsı Yöneticileri

	Alaybeyi	G.T.	Çeribaşı	Görev Yeri	G.T.	Subaşı	G.T.
1.	Ahmet Çelebi v. Mektupzâde	1523	Emin	N. Gügercinlik	1523	Bekir Bey Oğlu	1555
2.	Minnet Çelebi	1526	Ali v. Hazinedar	K. Maraş	1523	Ümmet	1576
3.	Bişan Oğlu	1547	Dündar v. Hamza	N. Bertiz	1553		
4.	Mestan	1553	Murad v. Ahmed	N. Pazarcık	1553		
5.	Mirza	1558	Mustafa v. Arapşah Veli	N. Göynük	1553		
6.	Mestan v. Hacı Pirveli Süleyman	1559	Murad v. Ahmed	N. Pazarcık	1555		
7.	Mennan	1559	Hamza v. Dündar	N. Bertiz	1555		
8.	Ali	1570	Şehriyar v. Hacı Hasan b. Pehlivan	N. Göynük	1555		
9.	Murad v. Kaya	1572	Feyyaz	N. Maraş	1556		
10.	Kaya v. Veli B	1577	Şeyh Minnet	N. Pazarcık	1571		
11.	Murad	1579	Üveys	N. Maraş	1572		
12.	Mustafa b. Dündar	1581	Şah Veli v. Taşmur	N. Bertiz	1577		
13.	Ömer B	1596	İsmail v. Süleyman	N. Maraş	1579		
14.			Süleyman verdi v. Mestan	N. Bertiz	1580		

G.T. Görev Tarihi, K. Kazâ-i, N. Nâhiye-i, B. Bey, v. veled-i

